

UNIVERSITATEA “BABEȘ-BOLYAI”
FACULTATEA DE LITERE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE STUDII LINGVISTICE
ȘI LITERARE

Teza de doctorat

**L’IMAGE DE LA ROUMANIE CHEZ VINTILĂ HORIA, PETRU DUMITRIU ET
PAUL GOMA**

Rezumat

Conducător de doctorat :

Prof. univ. dr. Yvonne Goga

Doctorand :

Renata-Simona Georgescu

Cluj-Napoca, 2013

SOMMAIRE

Les prémisses. L'intérêt du sujet	4
Questions de méthodes	11
Chapitre I. La Roumanie paradoxale	25
1. L'histoire d'une amitié ?!	25
2. Sur les barricades de l'exil à Paris	47
3. La (més)aventure communiste.....	51
3.1. Le communisme « à la française »	58
3.2. Une histoire pas comme les autres	61
Chapitre II. La création littéraire et le communisme roumain	80
1. Idéologie et écriture	85
2. Résistance ?	92
Chapitre III. Les écrivains ou le pays « avant toute chose »	98
1. Le vécu	98
1.1. Un paysan du Danube : Vintilă Horia	99
1.2. Petru Dumitriu. La part du feu	108
1.3. L'indomptable Paul Goma.....	118
Chapitre IV. Les écrivains à l'œuvre	135
1. L'exil comme initiation (Vintilă Horia)	142
2. Servir et/ou écrire ? (Petru Dumitriu)	157
3. Écrivain dissident ou dissident écrivain ? (Paul Goma).....	177
Chapitre V. Le retour à l'Ithaque	197
Chapitre VI. La perte de la langue, la langue d'emprunt	227
1. Acculturation. Transculturation. Résistance culturelle	227
2. Les jeux du <i>Je</i> dans la langue d'expression.....	229
Chapitre VII. Janus bifrons ou la double image du pays natal	241
1. Deux pays, deux langues, un écrivain dédoublé	242
2. Références géographiques, topographiques et patronymiques.....	243
3. Références historiques et littéraires	246
4. Les références à des coutumes et à des habitudes.....	248
5. Sensations et perceptions.....	250
6. Les roumanicisms.....	253
Conclusion	256

Bibliographie	267
Index de notions	288
Index des noms propres	291

Cuvinte cheie : exil (« ex-île » / « ex-il »), identitate, limbă maternă, limbă de expresie, Celălalt (l'Autre), memorie senzorială, grefon autobiografic, închisoare, libertate, ambivalență, derivat al inconștientului, imagine.

1. Argument

Imaginea recurentă a României în câteva romane semnificative pentru parcursul auctorial al scriitorilor Vintilă Horia, Petru Dumitriu și Paul Goma este elementul care permite alăturarea acestor trei nume pe care, de altfel, totul le separă.

Un alt element care concură la această apropiere este publicarea operei, în integralitatea acesteia sau în mare parte în limba franceză, chiar dacă aceasta nu este întotdeauna (singura) limbă de expresie. Vintilă Horia își scrie romanele în franceză și în spaniolă, păstrând limba română pentru poezie sau redactarea jurnalelor intime, Petru Dumitriu își scrie romanele în limba franceză, studiile de presă și textele publicitare în germană și renunță la limba română ca limbă de expresie până aproape de sfârșitul exilului și al vieții sale, iar Paul Goma scrie doar în limba română, romanele sale fiind publicate, odată cu începerea exilului, numai în traducere.

Analiza noastră se focalizează pe romanele *Persécutez Boèce!*¹ de Vintilă Horia, *Incognito*² de Petru Dumitriu și *La cellule des libérables*³ de Paul Goma pentru care propunem o lectură în oglindă a jurnalului lui Vintilă Horia, *Journal d'un paysan du Danube*⁴, a volumului *Scrisuri*⁵, de Paul Goma și, în lipsa unui jurnal de autor, a cărților de interviuri cu Petru Dumitriu publicate de George Pruteanu, *Pactul cu diavolul. Șase zile cu Petru Dumitriu*⁶,

¹ Vintilă Horia, *Persécutez Boèce !*, Éd. l'Âge d'Homme, Lausanne, 1987.

² Petru Dumitriu, *Incognito*, Éd. du Seuil, Paris, 1962.

³ Paul Goma, *La cellule des libérables* (traduit du roumain et préfacé par Alain Paruit), Éd. Gallimard, Paris, 1971.

⁴ Vintilă Horia, *Journal d'un paysan du Danube*, Éd. La Table Ronde, Paris, 1966.

⁵ Paul Goma, *Scrisuri, 1971-1997*, p. 257, Ed. Nemira, Bucuresti, 1999.

⁶ George Pruteanu, *Pactul cu Diavolul. (Șase zile cu Petru Dumitriu)*, Ed. Universal Dalsi-Ed. Albatros, București, 1995.

respectiv Eugen Simion, *Convorbiri cu Petru Dumitriu*⁷.

2. Scop

Scopul declarat încă din titlu este acela de a pune în evidență imaginea României așa cum apare aceasta la cei trei scriitori și analizarea modului în care este construită și transmisă cititorului imaginea respectivă. Ținând cont de situația de exilați a celor trei autori, am dorit să verificăm dacă distanța geografică este echivalentă cu distanțarea privirii și a sentimentelor față de țara natală.

3. Metodologie

Cercetarea pe care o propunem se prezintă ca o analiză literară a operelor, efectuată cu un instrumentar terminologic împrumutat din psihanaliză, accentul fiind pus pe termenii de « ambivalență », respectiv « derivat al inconștientului » care, în viziunea noastră, ilustrează cel mai bine modul de actualizare a amintirilor legate de spațiul natal. Textul, ca « mecanism leneș » necesită o investire cu o valoare suplimentară, pe care doar cititorul i-o poate acorda, dacă autorul nu a fost suficient de explicit. Astfel, relațiile autor-text și cititor-text fac parte dintr-o polifonie psihică de care scriitorii nu sunt scutiți, afirmă Ernest Fraenkel⁸, care consideră că înțelegerea operei presupune « la recherche des traces des trames extra-conscientes⁹ dans l'âme de l'auteur. »¹⁰ Deși recunoaște dificultatea de a proceda, în cazul textelor scrise, la fel cum se procedează în cazul pacienților clinici, Fraenkel menționează, ca « éléments affectifs accessibles à la psychanalyse, les situations, les images dominant un ouvrage ou toute l'œuvre d'un écrivain, les mots-clés ou les particularités syntaxiques qui caractérisent son style. »¹¹ Frecvența cu care apar aceste elemente în textul literar ar constitui, în viziunea lui Fraenkel, un indicator al « de l'intensité et de la persévérance avec lesquelles le psychisme de l'auteur a travaillé sur les thèmes affectifs correspondants. »¹² Adoptarea

⁷ Eugen Simion, *Convorbiri cu Petru Dumitriu*, Ed. Moldova, Iași, 1994.

⁸ Ernest Fraenkel, « La psychanalyse au service de la science de la littérature » in *Cahiers de l'Association internationale des études françaises*, n° 7/1955

⁹ L'extra-conscient chez Fraenkel correspond à l'inconscient freudien.

¹⁰ Ernest Fraenkel, *op. cit.*, p. 28. (« căutarea urmelor unor trame extra-conștiente în sufletul autorului. » n. t.)

¹¹ Ernest Fraenkel, *op. cit.*, p.35. (« elemente afective accesibile psihanalizei, situațiile, imaginile recurente dintr-o scriere sau din întreaga operă a unui scriitor, cuvintele-cheie sau particularitățile sintactice care îi caracterizează stilul.. » n. t.)

¹² *ibid.* (« al intensității și al perseverenței cu care a acționat psihismul autorului asupra temelor afective respective. » n. t.)

terminologiei psihanalitice contribuie la îmbogățirea terminologiei naratologiei și a imagologiei cu noi valențe care permit străpungerea nucleului tare al operei și dezvăluirea elementelor de indicibilitate care nu apar în mod evident în structura de suprafață a acesteia.

4. Prezentarea tezei

Analizii fenomenului cunoscut sub numele de exil literar au constatat că, indiferent dacă se află într-un exil voluntar sau forțat, scriitorii încep să își pună, la un moment dat, întrebări legate de apartenența lor la acel spațiu geografic circumscris conceptului de țară sau de patrie. A-și scrie identitatea înseamnă, pentru scriitorul exilat, unica opțiune care îi permite să mai spere într-o înrădăcinare virtuală în spațiul îndepărtat al țării natale. Exilul este, înainte de toate, o expatriere, o distanță care se instalează, atât în spațiu cât și în timp, între exilat și patria lui.

Emblematic în acest sens, titlul jurnalului parizian al Sandei Stolojan : *Au balcon de l'exil littéraire roumain à Paris* ni se pare a face trimitere nu doar la referentul *balcon*, ci și la sistemul referențial care îl include, adică atât la coordonate spațiale cât și temporale, care permit observatorului să se situeze și să fie situat față de ceea ce îl înconjoară. Pe un balcon te afli, întrucâtva, suspendat deasupra unui vid a cărui forță de atracție depinde de disponibilitatea de a te lăsa absorbit. Scriitorul exilat se află în aceeași situație, el evoluând mereu într-un « entre-deux » care se declină uneori în termeni de țară : țara natală / țara de adopție, alteori în termeni de limbă : limba maternă / limba de expresie (nu neapărat aceeași), iar alteori în termeni de timp : trecutul, în general idealizat și prezentul, o adevărată încercare de zi cu zi. Asemeni unei corzi de chitară care, suspendată deasupra cutiei de rezonanță, începe să vibreze atunci când este atinsă, trimițându-și undele sonore înspre cele două puncte de sprijin, scriitorul exilat își transmite propriile vibrații în versiune grafică sperând să refacă legătura dintre cele două puncte care îi delimitează parcursul exilic.

Particularitatea unui exilat al limbajului este tocmai aceea de « a se spune », afirmă Robert Jouanny : « Rares sont chez lui les œuvres qui soient de fiction pure ; la tentation est constante de juxtaposer autobiographie et fiction. »¹³ Oare ar putea el să procedeze altfel dat fiind că nu mai aparține, din punct de vedere fizic, punctului de plecare care e țara natală, dar nici nu este (sau nu se lasă) complet integrat în/de punctul de sosire, țara de adopție ?

Ca expatriere, exilul se află sub semnul prefixului latinesc *ex-*, adică « în afară », exact așa

¹³ Robert Jouanny, *Singularités francophones*, PUF, Paris, 2000, p. 145. « Rare sunt, în cazul acestuia, operele de ficțiune pură ; el este mereu tentat să juxtapună autobiografia și ficțiunea. »

cum sunt și scriitorii exilați. Cineva se află « în afară » atunci când o distanță se interpune între el și obiectul sau realitatea pe care o ia drept punct de reper, în cazul nostru țara natală. Din acest punct de vedere, franceza permite mai multe apropieri între expatriere și exil pe care le vom explora în detaliu. Spre deosebire de limba română, în franceză cuvântul exil permite ortografierea în alte două moduri : « ex-île » și « ex-il ». A te afla în *ex-île* înseamnă, prin urmare, a te afla în afara insulei, în afara patriei văzută ca insulă protectoare, adică a fi expatriat. Ortografierea *ex-il* face trimitere la eul anterior, prefixul indicând că o exilatul a încetat să mai fie ceea ce/cum fusese înainte de exil, când investea prin propria-i persoană spațiul natal. Tocmai de aceea, mai mult decât alte categorii de exilați, scriitorul resimte, conștient sau inconștient, asaltul trăirilor anterioare, care îi alterează în mod constant raportarea la prezentul exilului.

Atitudinile pe care acesta le adoptă față de viața în exil sunt transpuse, mai mult sau mai puțin conștient și în modul de a scrie, care reprezintă tot atâtea modalități de a ține doliul după țara pierdută. La fel ca în cazul doliului după o persoană decedată, transformările simbolice ale imaginii României se concretizează în trei etape distincte care vor influența evoluția ulterioară a exilatului. O primă etapă este cea a conștientizării pierderii, în timpul căreia exilatul nu încetează să speră că se va întoarce în țara de baștină. Etapa următoare este cea a suferinței, mai mult sau mai puțin declarată, iar a treia etapă constă în acceptarea pierderii și începerea reconstrucției personale.

Ușor de reperat în romanele lui Vintilă Horia, Petru Dumitriu și Paul Goma, aceste etape se manifestă în mod diferit, astfel încât România fiecăruia nu este într-un totu similară cu a celorlalți. Pentru a capta imaginea României la cei trei autori am făcut apel la mai multe piste de analiză, în principal literară, dar am constatat că instrumentele acesteia nu aveau capacitatea de a acoperi întreg evantaiul de interpretări posibile ale operelor întrucât, oricât de flexibile și/sau nuanțate ar fi fost, ele nu puteau străpunge nucleul lor tare. De aceea, împărtășind teoria lui Gustave le Bon, conform căreia imaginea este, în primul rând, un produs al imaginației, am încercat să o transpunem cazului particular al celor trei autori pentru a-i testa validitatea. Am constatat că, atunci când evocă, în plină ficțiune, aspecte ale vieții lor din perioada românească, ei le conferă, prin introducerea unui grefon autobiografic, forța unor lucruri reale. De asemenea, pornind de la afirmația criticului Eugen Simion – care consideră că opera literară reprezintă pentru autor un « instrument privilegiat de descoperire »¹⁴ –, am adăugat elementul de necesitate de (re) descoperire a propriului Eu și am constatat conturarea

¹⁴ Eugen Simion, *Timpul trăirii, timpul mărturisirii-Jurnal parizian*, Ed. Cartea românească, București, 1977, p. 324.

unei serii de necunoscute pe care nu le avusesem inițial în obiectiv, sub forma unor întrebări care își cereau răspunsul. Era, oare, posibil ca plasarea acțiunii din romanele lor în România, evocarea tradițiilor și a realităților românești, folosirea toponimelor și a antroponimelor românești să nu fi fost rezultatul unei alegeri deliberate ? Să fi respectat ei vreo « poruncă » interioară, venită din străfundul ființei lor ? Cu alte cuvinte, să fi fost inconștientul cel care le mânuia până ?

Dat fiind că formele criticii literare sunt « la fel de diverse precum operele »¹⁵, trebuia să găsim o cale de acces către sursa acestor scrieri, luând în considerare experiența de viață a scriitorilor. Ni s-a părut util să le supunem unui filtru de lectură care să le pună în evidență ceea ce numim îndeobște psyche. Am acordat, așadar, autorului aceeași atenție ca și operei în calitate de obiect analizat care, din această perspectivă, nu e nimic altceva decât o extensie a celui ce a scris-o, o materializare a căutării eului anterior exilului. Trebuia să găsim acel punct fix care ar fi putut fi considerat centru și care ne-ar fi permis să ne orientăm¹⁶ pentru o mai bună explorare a operei și a conexiunilor ascunse ale acesteia cu biografia autorilor. Am apelat, de asemenea, la terminologia psihanalizei în scopul de a descoperi în ce măsură fascinația pe care obiectul țară o exercită asupra scriitorului exilat poate fi asimilat cu o ambivalență, adică « un complex de serii opoziționale simultane și indisociabile de tip atracție / respingere, dragoste / ură, libertate / vinovăție »¹⁷ sau cu un « derivat al inconștientului », adică « un produs al inconștientului care a pătruns în conștientul și în acțiunile subiectului care scrie »¹⁸, obligându-l să-l abordeze în operă. Am constatat că e vorba, de fapt, de o combinație a celor două, la care se adăuga o întregă serie de sentimente și emoții care marcase parcursul fiecăruia dintre cei trei autori înainte de a părăsi România. Impresia de ansamblu este că, odată cu dislocarea individului, aceste sentimente revin, mai puternice, obligându-l să le retrăiască, să le reanalizeze, să le comunice pentru a se elibera. Evacuarea unor trăiri dureroase prin intermediul scrisului a reprezentat, pentru autorii menționați, poate fără ca ei înșiși să-și dea seama, o formă de autoterapie care le-a permis să-și recâștige liberul arbitru.

Scriitorul exilat simte obligația de a scrie despre identitatea sa, de a o mărturisi, de a o impune sau, uneori, de a o amplifica în cărțile sale care reprezintă tot atâtea țări « de

¹⁵ Eugen Simion, *op. cit.*, p. 324.

¹⁶ Charles Baudouin, *Psychanalyse de Victor Hugo*, Librairie Armand Colin, Paris, 1972, p. 24.

¹⁷ Jean Laplanche, J.-B. Pontalis, *Vocabularul psihanalizei*, Ed. Humanitas, București, 1994, p. 43.

¹⁸ *Ibid.*, p. 116.

hârtie »¹⁹. Ce se întâmplă, în aceste condiții, cu continuitatea ființei sale (în sensul de psyche) în condițiile unei identități amenințate și a unei nevoi acerbe de a o afirma iarăși și iară ? Care e, la urma urmei., identitatea lor ? Cărei literaturi aparțin mai mult ? Celei a limbii de expresie sau celei în care s-au format ? Cum a fost operată / impusă alegerea limbii ? Ce fel de modificări apar în scrisul lor după trecerea la o altă limbă de exprimare ? De ce, după ce au dispărut motivele pentru care au ales / au acceptat calea pribegiei, nu se întorc « acasă » în țară și / sau în limbă ?

Am încercat să răspundem acestor întrebări structurând teza în șapte capitole, după cum urmează : în capitolul 1, intitulat « La Roumanie paradoxale », am analizat premisele și continuitatea relațiilor dintre Franța și România prin prisma instalării puterii comuniste în cea din urmă. Începută pe vremea Renașterii, consolidată de generația pașoptistă și, mai târziu, de organizarea exilului românesc anticomunist la Paris, povestea prieteniei franco-române, care a traversat secolele, cu suișuri și coborâșuri, până în zilele noastre, este analizată în subcapitolul « L'histoire d'une amitié ?! ». Sensibilizarea opiniei publice franceze la realitatea politică și socială din România pe măsura agravării acesteia, precum și participarea la manifestațiile anticomuniste organizate la Paris constituie elementele asupra cărora ne-am concentrat cercetarea în subcapitolul intitulat « Sur les barricades de l'exil à Paris ». În continuare, dat fiind că perioada comunistă a fost cea în care relațiile dintre cele două țări s-au deteriorat cel mai mult, am acordat o atenție deosebită factorilor care au permis comunizarea României și instaurarea dictaturii personale a lui Ceaușescu în anii de dinaintea revoluției din decembrie 1989. Subcapitolul « La (més)aventure communiste » ne-a permis efectuarea unei lecturi în oglindă a comunismului francez (« Le communisme « à la française »), respectiv românesc (« Une histoire pas comme les autres »), prin prisma principalelor evenimente care au marcat această perioadă dificilă. Am încercat, de asemenea, să analizăm cauzele care au făcut ca România, respectiv populația acesteia, să se manifeste total diferit față de restul țărilor din blocul comunist în ceea ce privește exprimarea opoziției față de ideologia comunistă. În acest sens, ne-am focalizat atenția asupra interacțiunii dintre societatea totalitară și factorul cultural care, în opinia noastră, joacă un rol important în orientarea unei societăți spre comunism, respectiv anticomunism. Neputându-se baza pe o Biserică puternică, asemeni celei din Polonia, care a fost un « nucleu al patriotismului și rezistenței față de ocupația străină »²⁰ și având o inteligență care suferea de « delirul asimilării », adică de adaptarea la

¹⁹ Nicoleta Sălcudeanu, *Patria de hârtie. Eseu despre exil*, Aula, Brașov, 2003, p. 11.

²⁰ Vladimir Tismăneanu, *Noaptea totalitară. Crepusculul ideologiilor totalitare în Europa de Est*, Ed. Athena, București, 1995, p. 141.

ideile delirante puse în practică de regimul comunist, nu e de mirare că societatea românească a fost ultima care s-a desprins de această ideologie, practicând ani în șir gândirea și discursul dublu. Această strategie de supraviețuire s-a manifestat inclusiv în domeniul creației literare, analizată în capitolul II, intitulat « La création littéraire et le communisme roumain ». Fascinația exercitată de puterea politică asupra scriitorilor români, fie că vorbim de tovarăși de drum sau de cei care au dus o existență dedublă, se poate explica din punct de vedere psihologic întrucât, la adăpostul puterii, unii dintre aceștia se simt mai puternici, iar suprainvestirea pe care o operează poate, în opinia lor, limita anumite traumatisme. Care a fost reacția la comunism și relația cu acesta a lui Vintilă Horia, Petru Dumitriu și Paul Goma ?

Capitolul III, « Les écrivains ou le pays „ avant toute chose ” » propune, în secțiunea « Le vécu », o privire de detaliu asupra biografiei celor trei scriitori, analizați individual din perspectiva relației cu matricea spirituală în care s-au format și a eventualelor reevaluări operate în legătură cu aceasta.

Subcapitolul « Un paysan du Danube » are ca subiect analizarea elementelor controversate din biografia scriitorului Vintilă Horia din perioada românească și a eforturilor constante de a face cunoscută cultura română în Occident încă din prima etapă a exilului său.

Subcapitolul « Petru Dumitriu. La part du feu » propune o înțelegere, din perspectivă psihanalitică, a « virajului » care l-a transformat pe unul dintre marii privilegiați ai regimului comunist în transfug.

Biografia lui Paul Goma este prezentată în subcapitolul intitulat « L'indomptable Paul Goma », în care analizăm transformarea scriitorului în simbolul disidenței românești și marginalizarea extremă a acestuia după 1989.

Capitolul IV, intitulat « Les écrivains à l'œuvre » este divizat în trei secțiuni, fiecare dintre ele constituind laboratorul de analiză a creației literare a celor trei autori. Alături de iubire exilul a constituit, pentru Vintilă Horia, o cale privilegiată de inițiere în cunoașterea de sine și de Celălalt, motiv pentru care am și intitulat ca atare subcapitolul care îi este consacrat : « L'exil comme initiation (Vintilă Horia) ». Insistăm aici asupra necesității de a aplica grila dublă de lectură, exoterică și ezoterică, sugerată de autor, pentru o înțelegere optimă a demersului său auctorial.

În ceea ce îl privește pe Petru Dumitriu, opera creată de acesta în perioada românească stă, inevitabil, sub semnul compromisului. În subcapitolul « Servir et/ou écrire ? Petru Dumitriu » ne propunem o analiză a operei literare din perspectiva explicațiilor și a justificărilor pe care le avansează autorul însuși în convorbirile cu George Pruteanu și Eugen Simion.

Statutul controversat al lui Paul Goma, pe care unii critici literari nici nu îl consideră

scriitor, este obiectul analizei din subcapitolul « Paul Goma : écrivain dissident ou dissident écrivain ? ». Considerăm că, deși depune mărturie în sensul pe care Paul Ricœur îl dă termenului, adică prezentând lucruri reale care s-au petrecut într-un moment anume, Paul Goma nu este doar un memorialist, întrucât imaginația sa creatoare sparge cadrul îngust al memoriilor pentru a evada în teritoriul literaturii, iar retorica personală este pusă în pagină prin intermediul unei tehnici de scriitură novatoare, demnă de un scriitor adevărat.

Atât *Persécutez Boèce !* cât și *Incognito* sau *La cellule des libérables* vehiculează, prin intermediul închisorii ca topos fundamental, o imagine sumbră a României. Paradoxul pe care îl ilustrează destinele personajelor adaugă, totuși, o tușă finală luminoasă : este vorba de posibilitatea de a răspunde îngrădirii libertății exterioare din regimurile dictatoriale prin construirea unei libertăți interioare care transformă victima în învingător.

Capitolul V, intitulat « Le retour à l'Ithaque » prezintă tipurile de receptare în România a operei celor trei scriitori în funcție de canonul literar. Constatăm că interesul pentru literatura exilului a scăzut în mod constant după 1989, ceea ce, în viziunea criticului literar Eugen Simion, constituie un real pericol : acela ca două expresii ale aceleași matrici spirituale să se îndepărteze atât de mult încât, până la urmă, scriitorii din exil să nici nu mai fie considerați « ai noștri ».

În capitolul VII, « La perte de la langue, la langue d'emprunt », pornind de la un excurs prezentat în subcapitolul « Acculturation. Transculturation. Résistance culturelle », încercăm să definim identitatea literară a celor trei scriitori în cadrul subcapitolului « Les jeux du *Je* dans la langue d'expression ». Încercăm să răspundem, aici, unor întrebări legate de rolul limbii materne în procesul de asimilare literară, de relația scriitorilor cu limba franceză ca limbă de expresie, respectiv de nuanțele pe care le impune prezentarea acestora ca *écrivains français d'origine roumaine* (scriitori francezi de origine română), respectiv *scriitor român din alte literaturi*.

Capitolul VII, « Janus bifrons ou la double image du pays natal », este cel în care analizăm modalitățile de constituire a imaginii României la cei trei scriitori. Făcând apel la multiple referințe de natură geografică, topografică, patronimică, istorică sau literară, precum și la cele legate de obiceiuri și tradiții, dar insistând în același timp și asupra unor senzații și percepții care reînsuflețesc amintirea țării pierdute, aceștia construiesc o imagine fals sumbră, întrucât dincolo de aceasta se ghicește afecțiunea pentru spațiul în care s-au format. O afecțiune confirmată din plin în interviurile și convorbirile cu fiecare dintre ei. În plus, cuvintele păstrate în limba română în text sunt o dovadă a faptului că identitatea

acestora este, în esență, românească și mai puternică decât celelalte identități lingvistice cu care se prezintă ca scriitori.

5. Concluzie

Imaginea României la Vintilă Horia, Petru Dumitriu și Paul Goma este una sumbră, dar ca imagine a obiectului-țară, ea nu e decât o aparență « qui, elle, n'est pas actuellement présente ou réelle. »²¹ Actualizarea acestei imagini ia forme multiple, astfel încât nuanțele întunecate devin, pe alocuri, luminoase prin intermediul unui amestec complex de sentimente față de țară și a unei multitudini de moduri de a le transmite. Ironia, ura, iubirea, compasiunea, respingerea sunt tot atâtea moduri prin care autorii exilați își definesc « leur relation ambiguë avec leur pays et leurs compatriotes. »²² Tocmai suprapunerea și/sau juxtapunerea tuturor imaginilor pozitive și negative ne permit să vedem corect, în sensul husserlian de « voir-dans »²³, confruntarea prin care scriitorii încearcă să exorcizeze răul trăit, să-și definească identitatea, să se elibereze de povara amintirilor încredințându-le hârtiei și posterității. Închisoarea și exilul devin, în acest context, elementele care permit sondarea conceptului de libertate atât dintr-o perspectivă filosofică teoretică, evidentă la toți cei trei autori prin evocarea numelor și tezelor marilor filosofi, cât și dintr-o perspectivă pur și simplu umană.

Imaginea țării în operele lor este o re-prezentare mentală a unei realități care nu mai aparține prezentului în care se petrece actul scriiturii, dar care a fost stocată, conștient sau nu, de memoria scriitorului care își aduce aminte. Nu este vorba, însă, de o imagine fotografică, de un clișeu static, cum am fi tentați să credem, ci de o imagine stereoscopică, anaglifă, cu ajutorul căreia poate fi redat mai bine universul mișcător al senzațiilor, al percepțiilor și al acțiunilor care compun cartea de identitate afectivă a lui Horia Vintilă, a lui Petru Dumitriu și a lui Paul Goma.

²¹ Edmund Husserl, *Phantasia, conscience d'image, souvenir* (traduit en français par J.-F. Pestureau et R. Kassis, Grenoble, Millon, 1996, p. 73. (« ea nefiind, actualmente, prezentă sau reală. » n.t.)

²² Pascale Casanova, *op. cit.*, p. 254. (« relația ambiguă cu țara și compatrioții » n.t.)

²³ « On ne regarde pas *une* image, mais on voit *dans* une image.» in Edmund Husserl, *op. cit.*, p. 73. (« Nu privim o imagine, ci într-o imagine. » n.t.)

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

C. SURSE CRITICE

Monografii și lucrări critice

1. BADIN, Andrei, *Întoarcerea lui Vintilă Horia*, Ed. Ideea, București, 2002.
2. BEHRING, Eva, *Scriitori români din exil. 1945-1989*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 2001.
3. BLANCHOT, Maurice, *La part du feu*, Éd. Gallimard, Paris, 1949.
4. CAMBOULIVES, Bernard, *Sur les pas des écrivains roumains*, Éd. Vaillant, 2012.
5. CARAVIA, Paul, *Gândirea interzisă. Scrieri cenzurate*, Ed. Enciclopedică, București, 2000.
6. CASANOVA, Pascale, *La République des lettres*, Éd. Du Seuil, Paris, 1999.
7. CORDOȘ, Sanda, *Literatura între revoluție și reacțiune*, Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca, 1999.
8. CRISTEA, Mihaela, *Experiența inițiatică a exilului*, Ed. Roza Vânturilor, București, 1994.
9. NEGOITESCU, Ion, *Scriitori contemporani*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1994.
10. NEGRICI, Eugen, *Literatura română sub comunism. 1948 – 1964*, Ed. Cartea românească, 2010.
11. PASINCOVSCHI, Mariana, *Paul Goma : biografie și literatură*, Ed. Limes, Cluj-Napoca, 2012.
12. ROTARU, Marilena, *Întoarcerea lui Vintilă Horia*, Ed. Ideea, București, 2002.
13. SALCUDEANU, Nicoleta, *Patria de hârtie. Eseu despre exil*, Aula, Brașov, 2003.
14. ȘIPOȘ, Mariana, *Destinul unui disident: PAUL GOMA*, Ed. Universal Dalsi, București, 2005.

Naratologie

1. BARTHES, Roland, *Romanul scriiturii*, (selecție de texte și traducere de Adriana Babeți și Delia șepețean-Vasiliu), Ed. Univers, București, 1987.

2. JENNY, Laurent, *Rostirea singulară*, (traducere și postfață de Ioana Bot), Ed. Univers, București, 1999.
3. LINTVELT, Jaap, *Încercare de tipologie narativă. Punctul de vedere*, (traducere de Angela Martin), Ed. Univers, București, 1994.
4. RICŒUR, Paul, *Soi-même comme un autre*, Éd. du Seuil, Paris, 1990.
5. SIMION, Eugen, *Genurile biograficului*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2002.

Studii și articole

1. BOIA, Lucian, «Le „petit Paris”: Bucarest reel, Bucarest imaginaire» in Ramona Bordei-Boca, *Francophonie roumaine et intégration européenne*, Actes du colloque international de Dijon (27–29 octobre 2004), Univ. de Bourgogne, Centre Gaston Bachelard, 2006.
2. BORGES, Jorge Luis, « Les écrivains de l'exil : cosmopolitisme ou ethnicité », in *Cahiers du CIRHiLL*, n°. 25, Éd. l'Harmattan, 2002.
3. DIMISIANU, Gabriel, « Le moment littéraire 1945 – 1948. Le début de Petru Dumitriu » in *România literară* n°. 43, 2002.
4. DOINAȘ, Ștefan Augustin, « Între farsă și destin » in *Secolul XX. Exilul*, n°. 10-12/1997, 1-3/1998.
5. OPREA, Marius, « Postfață » la ediția în limba română in Stéphane COURTOIS (sous la direction de), *Dicționarul comunismului*, Ed. Polirom, Iași, 2008.
6. ORNEA, Zigu, « Șocul », in *România Literară*, nr. 29, 1996.
7. ȘERBAN, Geo, « După 30 de ani », in *Viața românească* n° 3, București, 1990.
8. ȘERBAN, Geo, « Postfață la Cronică de familie », 3e édition, Ed. Fundației Culturale Române, București, 1993.
9. SERGIER, Matthieu, VANDERLINDEN, Sonja, « Le journal d'écrivain. Les libertés génériques d'une pratique d'écriture » in *Interférences littéraires, Littéraire interferentie* n° 9, sous la direction de Matthieu Sergier, nov. 2012.
10. SIMION, Eugen, « Prozele lui Petru Dumitriu » in *Literatorul* n° 11, București, 1992.
11. ȚARĂLUNGĂ, Ecaterina, « Am fost fericit când s-au răsculat românii... » in *Adevărul literar și artistic* nr. 472, București, 1999.

12. ULICI, Laurentiu, « Avatarii lui Ovidiu » in *Secolul XX, Exilul*, Publirom SA, București, 1997.
13. VARTIC, Ion, « Petru Dumitriu și « negrul » său », in *România literară* nr. 15/2005.

E. LITERATURĂ, ISTORIE

1. ALEXANDRESCU, Sorin, *Paradoxul român*, Ed. Univers, București, 1998.
2. ALEXANDRESCU, Sorin, *Identitate în ruptură. Mentalități românești post-belice*, Ed. Univers, București, 2000.
3. ANGHELESCU, Mircea, *Cămașa lui Nessus*, Cartea românească, București, 2000.
4. BARTHES, Roland, *Le degré zéro de l'écriture*, Éd. du Seuil, Paris, 1953.
5. BOIA, Lucian, *Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 et 1950*, Ed. Humanitas, București, 2011.
6. BOUKOVSKY, Vladimir, *Cette lancinante douleur de la liberté*, (traduit du russe par Nikita Krivochéine), Éd. Robert Laffont, Paris, 1981.
7. CAUTE, David, *Le Communisme et les intellectuels français 1914 – 1966* (traduit de l'anglais par Magdeleine Paz), Éd. Gallimard, Paris, 1967.
8. CAUTE, David, *Les compagnons de route 1917-1968*, (traduit de l'anglais par Georges Liébert), Éd. Robert Laffont, Paris, 1973.
9. CERNAT, Paul et alii, *Explorări în comunismul românesc*, Ed. Polirom, Iași, 2005.
10. CESEREANU, Ruxandra, *Panopticum. Tortura politică în secolul XX*, Institutul european, Iași, 2001.
11. CESEREANU, Ruxandra, *Decembrie '89. Deconstrucția unei revoluții*, Ed. Polirom, Iași, 2004.
12. COURTOIS, Stéphane et alii, *Le livre noir du communisme. Crimes, terreur, répression*, Éd. Robert Laffont, Paris, 1998.
13. COURTOIS, Stéphane (sous la direction de), *Le jour se lève. L'héritage du totalitarisme en Europe 1953 – 2005*, Éd. du Rocher, Paris, 2006.
14. CYMERMAN, Claude, *Trois études sur l'exil hispano-américain contemporain*, Librairie espagnole, Paris, 1989.
15. JOUANNY, Robert, *Singularités francophones*, PUF, Paris, 2000.
16. KARATSON, André, BESSIERE, Jean, *Déracinement et littérature*, Éd. Presses Universitaires de Lille III, 1981.

17. LAZAR, Marc, *Le Communisme, une passion française*, Éd. Perrin, Paris, 2006.
18. LEJEUNE, Philippe, BOGAERT, Catherine, *Un journal ou histoire d'une pratique*, Éd. Textuel, Paris, 2003.
19. MACREA-TOMA, Ioana, *Privilighenția. Institutions littéraires dans le communisme roumain*, Ed. Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2009.
20. PRUTEANU, George, *Pactul cu Diavolul. (Șase zile cu Petru Dumitriu)*, Ed. Universal Dalsi-Ed. Albatros, București, 1995.
21. SIMION, Eugen, *Entretiens avec Petru Dumitriu*, Ed. Moldova, Iași, 1994.
22. TISMĂNEANU, Vladimir, *Fantoma lui Gheorghe Gheorghiu-Dej*, Ed. Univers, București, 1995.
23. UNGUREANU, Traian, *Despre Securitate. România țara „ca și cum”*, Ed. Humanitas, București, 2006.

F. FILOSOFIE, PSIHANALIZĂ

1. ANDRÉ, Christophe, LÉGERON, Patrick, *La Peur des autres. Trac, timidité et phobie sociale*, Éd. Odile Jacob, Paris, 2003.
2. ARENDT, Hannah, *Originile totalitarismului*, (traducere de Ion Dur și Mircea Ivănescu), Ed. Humanitas, București, 1994.
3. ARON, Raymond, *Démocratie et totalitarisme*, coll. «Folio Essais», Éd. Gallimard, Paris, 1965.
4. ATTALI, Jacques, *Karl Marx ou l'esprit du monde*, Éd. Fayard, Paris, 2005.
5. BAUDOIN, Charles, *Psychanalyse de Victor Hugo*, Librairie Armand Colin, Paris, 1972.
6. FOUCAULT, Michel, *Surveiller et punir. Naissance de la prison*, Éd. Gallimard, Paris, 1984.
7. FREUD, Sigmund, *Opere I*, (traducere de Leonard Gavrilu), Ed. Științifică, București, 1991.
8. FREUD, Sigmund, *Opere II*, (traducere Leonard de Gavrilu), Ed. Științifică, București, 1993.
9. JUNG, Carl Gustav, *Essai d'exploration de l'inconscient*, (traduit de l'allemand par Laure Deutschmeister), Éd. Gallimard, Paris, 2007.

10. LE BON, Gustave, *Psychologie des foules*, Quarantième édition, Librairie Félix Alcan, 1937.